

Tanker omkring Generalmajor John Høgevolds bok om vår militære innsats ute og hjemme 1940—1945

Av oberstløytnant, cand. philol. Anton Olstad

Oberst Gullow Gjeseth hadde i NMT 5/85 en omtale av generalmajor J. Høgevolds siste bok, hvor han særlig roste omtalen av krigen i Norge i 1940. Oberstløytnant Anton Olstad berømmer også J. Høgevolds fremstillingsevne, men er mer kritisk med hensyn til å fylle ut detaljer og når det gjelder ansvarsfordelingen i april 1940. Kanskje tiden nå er kommet for å få en kritisk militær helhetsvurdering av det norske felttoget i 1940, sett i sammenheng med planer og forberedelser i mellomkrigsårene.

Generalmajor John Høgevold skrev i 1947 boken «Hvem sviktet?» om forsvar og forsvarspolitik i Norge 1924—1940. (Gylendal, 140 s, heftet.) Det var en usedvanlig grei og nødvendig fremstilling av bakgrunnen for nederlaget i 1940.

Forsvarets overkommando har i 1984 utgitt en ny bok av generalen, antagelig som lærebok i militære skoler, «Vår militære innsats hjemme og ute 1940—1945», og er som hans første bok særdeles greit skrevet, åpent og rett på sak. Den skulle være vel egnet til formålet. Undertegnede har lånt et eksemplar på et militært bibliotek og vil — med ulyst og lyst — kommentere enkelte ting i den. Med lyst fordi det er et imponerende arbeide, og med ulyst fordi den, etter undertegneds skjønn kanskje har noen skjønnhetsfeil. Er fullt klar over at det er i begrensningens kunst mesteren viser seg. Skulle den ha tilfredsstillet alle behov til en historisk fremstilling, ville den ha måttet bli adskillig tykkere. La ikke innvendingene overskygge det

særdeles rosverdige arbeide som forfatteren her har utført.

Det kunne ha vært ønskelig at kildene hadde vært angitt. De som ville ha lest mer, kunne da lettere veiledes videre i stoffet. Man kunne kanskje ha ønsket fotnoter, spesielt hvor fremstillingen ikke helt stemmer med hva leseren ellers har lest.

Ett eksempel: Quisling ringte 9. april til sjefen for Østpland Regiment på Elverum, oberst Hans Hiorth og gjorde ham ansvarlig for å arrestere «marxistregjeringen», som ifølge Quisling hadde flyktet til Hamar og ville flykte videre til Sverige over Elverum. Om dette skriver Høgevold: «En noe betuttet oberst mumlet «Javel» og la på røret, men kalte straks på Helset og Hagtvedt, orienterte dem og sa at han naturligvis ikke ville følge ordren fordi han betraktet regjeringen Nygaardsvold som vår lovlige regjering. Helset fikk ordre om å forsvare mot Hamar, Hagtvedt om å rekognosere sperringer og selv ville han ta seg av sørfronten.»

Det er greit og godt skrevet, men hvor han har det fra at oberst Hiorth var betuttet og svarte javel? Undertegnede har arbeidet endel med det stoff den nå nedlagte Forsvarets krigshistoriske avdeling har om kampen på Midtskogen natt til 10. april 1940, men har ikke noe sted funnet belegg for en slik fremstilling. Selv betegnet oberst Hiorth i sin dagbok telefonoppringningen fra Quisling som «en underlig opplevelse». Under rettsforhandlingene i Quisling-saken hevdet Quisling at oberst Hiorth sa ja til ordren, mens Hiorth som vitne svarte at det gjorde han ikke, og at han heller ikke kunne tenke seg at Quisling trodde han ville utføre ordren.

Daværende major, senere generalløytnant Olaf Helset har 7.

oktober 1947 i brev til krigshistorisk avdeling fortalt fra sin og daværende gardekaptajn Arne Hagtvedts innkalling til oberst Hiorths kontor 9. april at oberst Hiorth «ikke aktet å følge denne anmodning». Hiorths adjutant, da kaptajn, senere major Gunnar Ruud, har bekreftet dette.

Gunnar Ruud har i et skriv av 16. november 1948 til Forsvarsdepartementet om utdeling av dekorasjoner for krigen i Norge i 1940 uttalt bl.a.: «Det var oberst Hiorth — daværende sjef for I.R.5 som i et møte på regimentskontoret ved 18.00-tiden (tilstede var oberst Hiorth, major Helset, kaptajn Hagtvedt og undertegnede) ga Helset kommandoen og ansvaret for at I.R.5s mobilisering ble trygget fra vest. Likeledes var det oberst Hiorth som såsnart meldingen om den tyske bilkolonne kom, ga ordre om besettelse av stillingene og tok den avgjørende beslutning og å oppta kampen. Dette tiltrods for at oberst Hiorth tidligere på dagen gjennom telefon fra Quisling hadde fått ordre om å arrestere Regjeringen. Etter min ringe oppfatning dengang som nu et kraftig og verdig svar.»

Kaptajn, senere oberst Arne Hagtvedt har i en rapport av 14. desember 1945 skrevet bl.a. om oberst Hiorth og telefonhenvendelsen fra Quisling: «Han uttalte helt klart at han ikke ville etterkomme den ordren han hadde fått fra Oslo og tok oss tre tilstedeværende til vitner på at han ville utføre sin plikt mot Kongen og Fedrelandet overensstemmende med sin embeds- ed... Ordren om å bygge sperringer ved Midtskogen og Sagstua og besette dem med mitraljører ga oberst Hiorth direkte til meg som kompanisjef. Dette skrives for å pointere at det var oberst Hiorth som ga

ordren om den første disponering ved Midtskogen og Sagstua. I annen omgang kom de forberedelser som major Helset gjorde for å forsterke stillingen ved Midtskogen...». Helset skriver i sin fremstilling av 7. oktober 1947 bl.a.: «Oberst Hiorth påla gardekompaniet anlegg av sperringer fra Hamar til Elverum.»

Rapportene og kommentarene som fremstiller hendelsene på Elverum og Midtskogen 9. og 10. april er tildels svært motstridende. Høgevold synes særlig å ha holdt seg til de fremstillinger Krigshistorisk avdeling, major Helset og daværende kaptajn J. Rognes har gitt. Jeg tror, etter det forsøk jeg har gjort på å finne trådene, at han skulle ha vist en viss tilbakeholdenhet i så henseende. Jeg er kjent med, og har Hagtvedts innvendinger til Krigshistorisk avdelings offisielle fremstilling. Helset var ikke fremme ved Midtskogen under kampen, men nådde frem etter at kampen var over. Enkelte mener at han er blitt fremhevet noe på andres bekostning. Etter min oppfatning, og andres, burde oberst Hiorth og gardekaptajn Hagtvedts rolle kommet sterkere frem, også i Krigshistorisk avdelings bok om Krigen i Norge 1940 bd. I.

Noe meget vesentlig kan man lære av det som ble gjort feil på Midtskogen. Kaptajn Hagtvedts gardekompani hadde hovedstilling ved Sagstua og en fremskutt stilling ved Midtskogen. Til den fremskutte stillingen på Midtskogen sendte major Helset, som da var fungerende sjef for Skyteskolen på Terningmoen, frem en forsterkning av befal fra I.R.5, håndrekningsmannskaper og et par skytterlagsfolk. Han ga kommandoen på Midtskogen til kaptajn Mikal Gaalaas av I.R.5 — uten at kap-

tein Hagtvedt, som mente at han hadde ansvaret for de to stillingene han hadde plassert sitt gardekompani i, fikk beskjed eller orientering om dette. Hagtvedt skriver: «Om hans samling av den ikke stridende avdeling og befal fra I.R.5 og Slyteskolen visste jeg ingen ting da jeg gikk fra leiren ved 20.30-tiden... De første detaljer om denne styrken fikk jeg først neste morgen — kanskje en time etter kampens slutt da den første patrulje kom tilbake langs jernbanelinjen og la seg ned ved siden av gardistene.»

De uordnede kommandoforhold kom heldigvis ikke til å få de følger de kunne ha fått. Tyskerne stanset ved Midtskogen og snudde der.

Noe av det aller viktigste enhver som har ledet tropper i krig eller på manøver har å ta vare på er klare kommandoforhold og samband til dem han skal lede. Det bringer frem et par kommentarer til.

Høgevold har ikke omtalt uklarheten med mobiliseringen og mobiliseringordrene. I en lærebok burde man kanskje hatt med et utdrag av undersøkelseskommissjonens fremstilling. Høgevold tjenestegjorde jo selv i Generalstab, senere kalt overkommandoen, i Ruges stab, og kjenner vel til dette.

Noe av det aller viktigste som er skrevet om følgene av statsmaktenes nøling, vankunne og ubeslutsomhet står å lese på s. 30 i general Rolstads bok «9. april — » fra et generalstabsmøte på Rena om kvelden 10. april: «Det ble klarlagt at det ennå — snart to døgn etter at invasjonen begynte — ikke var gitt noe «tillatelse» til at Hærens avdelinger kunne slåss. Dette fordi det fremdeles ble forhandlet med tyskerne.» Det er landets politiske ledelse, ikke offiserene

som erklærer krig og gir overkommandoen ordre om det.

Mangelen på klar og rett-tidig mobiliseringsordre var nærmest katastrofal. Nesten like ille var det av den militære ledelse ikke alltid hadde forbindelse til de regimentssjefer som skulle lede mobiliseringen og operasjonene. Kapitulasjonen av Telemark Regiment på Kongsberg er det sørgeligste eksempel. Høgevold forteller riktignok at krigsrettssaken mot regimentssjefen sluttet med full frifinnelse «både på grunn av formildende omstendigheter og andre forhold som kom opp under den rettslige granskingen». Det som burde ha kommet frem, i rettferdighetens navn og til lærdom for ettertiden, var at regimentet ikke hadde noen forbindelse, hverken til overordnet divisjonsstab eller til overkommandoen, etter 9. april. Og heller ikke hadde noen forholdsordre. Oberstens vurdering fremkommer i saksdokumentene (s 32): «For å unngå en etter min mening helt nytteløs blodsutgydelse blandt sivile og militære og på grunn av manglende utstyr, særlig sanitetsmaterieell og forsyningsvanskeligheter har jeg *uten forbindelse, som jeg er med mine foresatte og landets regjering*, funnet det å være min plikt å måtte oppta forhandlinger med de tyske avdelingers sjef på Kongsberg om innstilling av fiendtlighetene.» (Understrekingen gjort av undertegnede.)

Efterpå kan man jo vite at tyskerne ikke hadde stort mer å sette inn mot Kongsberg enn en halv bataljon. Det var omtrent hva tyskerne også først marsjerte inn i Oslo med, under eskorte av ridende norsk politi, til tysk propagandatriumf og til stor forvirring såvel i krigsdagens Norge som i verdensopini-

onen. Var det kapitulasjon eller krig?

I Høgevolds fremstilling heter det: «Ved 15-tiden marsjerte fallskjermjegerne uhindret inn i byen som måtte kapitulere uten sverdslag.» Man kan jo av dette ikke se at regjeringen hadde avgjort at det ikke skulle kjempes om selve Oslo. Oslos politimester dengang, Kristian Welhaven, skrev i sin rapport (gjengitt i Aftenposten 27. april 1965) bl.a. at justisminister Terje Wold var innom hans kontor et par ganger, senest ved 6—7-tiden om morgenen. Han meddelte da at kongen, den kongelige familie, regjeringen og Stortinget skulle reise til Hamar. Welhaven skulle under enhver omstendighet bli på sin plass, ta imot de tyske tropper og ivareta befolkningens interesse på beste måte. «Det fremgikk klart av hans uttalelser at det ikke ville bli kjempet om Oslo.» Welhaven greide omsider å få tak i sjefen for 2. Divisjon i telefonen for å få en forholdsordre. Men general Hvinden Haug hadde ingen å gi; han hadde ikke selv mottatt noen.

Den første kontingent fallskjermjegere som landet, under ild, på Fornebu var 2 offiserer og 19 jegere. De ble møtt av den tyske flyattaché Spiller og reiste, med Spillers bil foran, på to beslaglagte lastebiler inn mot byen. Deres første mål var Slottet, hvor de bare kunne konstatere at kongen ikke lenger var, står det å lese i en beretning undertegnede har fått fra Bund Deutscher Fallschirmjäger. Det har også lyktes meg å komme i kontakt med regimentsadjutanten ved IR 324, sjef oberst Nickelmann, og med den geværtroppssjef av de to kompanier som først landet på Fornebu. Såvidt jeg har forstått var det disse to kompanier og et stabselement, av IR 324, som

først marsjerte inn i Oslo, og ikke fallskjermjegerne. De siste var allerede «motorisert» for andre oppdrag. For en tid siden viste TV klipp av en film hvor man så fallskjermjegerne på lastebiler i Oslo. Man kunne bl.a. se en fallskjermjeger (offiser?) fyke rundt med pistolen i hånden. Skulle ikke forundre om den triggerhappy karen var kaptein Øis drapsmann. I allefall var de disse første fallskjermjegerne som senere på dagen tok til fange 2 fenriker, 2 kadetter og ca. 30 kavaleriekrutter på Gjelleråsen, hvor de hadde søkt flyskjul. En egentlig ubetydelig hendelse i det store spill.

Det burde ha fremgått av Høgevolds fremstilling at det var regjeringen som hadde oppgitt Oslo — jeg hadde nær sagt på samme måte som sjefen for IR 3 oppga Kongsberg og sitt regiment, under trusel om bombing.

I Høgevolds omtale av disponeringen av Hærens flyvåpen, burde han kanskje hatt plass til å nevne rittmester Harald Normann, sjefen for Hærens flyskole på Kjeller. En artikkel i Norsk Militært Tidsskrift i januar 1940, av løytnant Jens Hertzberg, hadde pekt på at det første tyskerne foretok seg under angrepet på Polen var å bombe landets flyplasser for å ødelegge flyene på bakken. Den 8. april flyttet Normann skolens 24 fly til skogkanten ved Bløsavika ved Øyeren. Neste dag var Kjeller to ganger utsatt for bombing. Ifølge Normanns meget leseverdige fremstilling i bøkene «Uheldig generalstab» og «Rettsak mot HOK 1940» førte dette til at han senere ble arrestert som nazist og sikkerhetsrisiko, fordi han angivelig måtte ha visst om at tyskerne skulle komme.

Hvis Høgevolds bok skal brukes i undervisningen ved mili-

Jo, i tyskernes øyne hadde de vel det. De så det som en mulig trusel mot aksene Elverum—Hamar, ødela telefonsentralen på Elverum og begynte å samle siviltolk på Elverum i et område på vestsiden av Glomma. Da tyskerne 20. april overskred linjen Elverum—Hamar, het det i en tysk rapport at nå var landets hjerte i deres hånd.

Dette noe lyriske innslag i en nøktern tysk rapport var utvilsomt en overvurdering av He-

demarken, men engstelsen kan illustrere hvor fåtallig den tyske vernemakts medlemmer stundom følte seg i vårt geografisk store land. Det illustrerer også hvor sårbare de egentlig ville ha vært overfor en motstander som hadde hatt deres utdannelsesnivå, deres dyktige befal og deres våpenoppsetning og fly. Hva vi ikke hadde. Det eneste man vet om en eventuell ny krig er vel hva general Th. Holtfodt (Norges særdeles dyk-

tige forsvarsminister under den første verdenskrig) sa, nemlig at den ville komme som en stor overraskelse. Allikevel kunne man ved en nøyaktig analyse av operasjonene i Norge i 1940 lære endel til bruk for fremtiden, om planlegging, bruk av reserver, samband og ledelse.

General Høgevolds bok hadde ikke det siktemål. Bokens styrke er Høgevolds eminente fortellerkunst. Her er en perle (s 105). En norsk styrke var fak-

RIC. BJØRN A/S søker MA-sjef

Ric. Bjørn A/S, Tromsø, er Nord-Norges ledende produsent og leverandør av boliger, institusjons- og servicebygg, vinduer, dører, byggevarer og arkitekt/konsulenttjenester.

Bedriften har distriktskontor i Harstad, Bodø, Alta, Vardø, Kirkenes og Lakselv. Ric. Bjørn A/S omsetter for 250 mill. kr. og beskjeftiger 430 medarbeidere.

ANSVAR OG MYNDIGHET

Lederen for materialadministrasjonen vil få ansvaret for konsernets samlede virksomhet innen MA-området med den primære målsetting å effektivisere konsernets leveranseservice og kapitalutnyttelse.

MA-sjefen vil inngå i konsernets lederteam med administrerende direktør som nærmeste overordnede.

Stillingen er nyopprettet.

KVALIFIKASJONER

Vi søker en samarbeidsvillig person med relevant utdanning og erfaring. Spesiell vekt vil bli lagt på evnen til å arbeide systematisk, samt gjennomføre nødvendige tiltak. Innsikt i bruk av EDB i forbindelse med styrings-systemer er en forutsetning.

Stillingen er meget selvstendig og setter tilsvarende krav til lederkompetanse.

BETINGELSER

Rett person kan regne med gode betingelser og lønn etter avtale. Selskapet vil være behjelpelig med bolig.

Nærmere opplysninger om stillingen kan fås ved henvendelse til direktør Finn Bjerkholt, Asbjørn Habberstad A/S, tlf. (02) 53 29 90 eller adm. direktør Terje Wiik, tlf. (083) 81 030.

Skriftlig søknad mrk. L-8041 med referanser bes sendt vårt kontor snarest.

Asbjørn Habberstad A/S

Skaper og gjennomfører forandringsprosesser

Postboks 7

O. H. Bangs vei 70

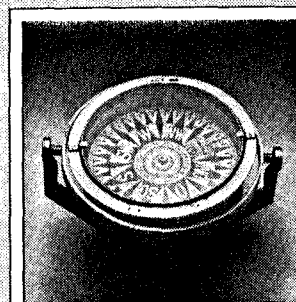
1322 Høvik (Oslo)

Tlf. (02) 53 29 90

Telex: 76076

Telefax: (02) 12 42 80

Oslo/Stockholm/Göteborg/København/Brüssel/London/
Stamford, USA.

tisk omringet i skolegården i Narvik, og syntes de måtte ut: «En tysk postering sperret veien for dem med våpnene klare. Sjefen spurte hvor de skulle. Spjeldnæs svarte: Ut av byen. Tyskeren sa: Dere får ikke lov å marsjere noe sted. Doch, wir marschieren, svarte Spjeldnæs, Guten Morgen. Så nikket han vennlig og marsjerte gjennom sperringen. Ikke noen åpnet ild.»

Til slutt en liten, men sann historie om hvor vanskelig det er å skrive riktig krigshistorie. I de første år etter krigen, da Krigshistorisk avdeling laget sitt verk om kampene i Norge, foretok man befaringer på stedene, med gjennomgåelser og drøftelser med sjefene som hadde hatt kommando. I en slik befarings ga en sjef som ikke hadde vært på stedet under selve kampen en ordmessig god redegjørelse. Etterpå ytret den offiser som hadde hatt kommandoen der under kampen, til en kollega: Var det slik det foregikk?

Selv ikke Den militære undersøkelseskommisjon av 1946 har unngått unødvendige feil. Dens fremstilling (NOU 1979/47 s 169) forteller f.eks. at et vilkår for IR 3s kapitulasjon var at offiserene avga æresord. Det er feil. Man kunne ha bladd igjennom dokumentene i rettssaken mot regimentssjefen, eller man kunne ha spurt deltagerne.

Hva angår kampene i Norge i 1940 blir det færre og færre å spørre, og jo lenger vekk man får hendelsene, jo mer kamuflerer en barmhjertig hukommelse det ubehagelige.

I sluttavsnittet «Vil vi så ta vare på lærdommene?» konkluderer Høgevold med følgende advarsel: «Den bitre sannhet er at våre dyrekjøpte erfaringer trolig er forgjeves.» ■

**Electrolytic Zinc 99,995 %
and 99,95 % purity**

Die Casting and Foundry Alloys – Norzak

Works:
Eitheim,
N-5751 Odda.
Tel.: 054 41011.
Tlx.: 42095.

Sales:
Drammensveien 30,
N-Oslo 2.
Tel.: 02 56 27 82.
Tlx.: 76909.

NORZINK (UK) LTD.
Metropolitan House,
1, Hagley Road,
Birmingham B16 8TG.
Tel.: 21 454 3854.
Tlx.: 337677.

Fagstoff for fagfolk

fra hele verden for fagfolk som følger med

*La oss hjelpe Dem med å dekke Deres behov
for tidsskrifter og fagbøker*

*Vi står med glede til tjeneste med tilbud
og forslag og skaffer prøvehefter*

NARVESEN
LITTERATURTJENESTEN

Postboks 6125 Etterstad, 0602 Oslo 6 - Telefon (02) 68 40 20